

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ З ПОЗИЦІЙ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Постановка проблеми. Розвиток сучасної освіти вимагає посилення практичного компоненту всіх теоретичних досліджень, тому необхідно звернути увагу на рівень професійно-педагогічної культури, яку досягли майбутні соціальні педагоги. Адже саме від них буде залежати успішність проведених реформ, а в підсумку, економічного й соціального розвитку суспільства в цілому.

Аналіз попередніх публікацій. Проблемі формування професійної компетентності педагогів присвячені праці С. Архангельського, В. Баркасі, О. Дубасенюк, Е. Зеєра, Н. Кузьміної, М. Левківського, А. Маркової, А. Райцева, Л. Сергєєвої, Н. Уйсімбасвої та ін.

Невирішена раніше частина проблеми. Впровадження компетентнісного підходу у вивчення ефективності педагогічної діяльності майбутнього соціального педагога потребує більш детального вивчення дослідників.

Мета статті. У статті розкрито класифікації професійних компетентностей і розглянута можливість структурування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога через систему його компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблеми професійної компетентності фахівців засвідчує, що компетентність поєднує в собі загальнолюдські, професійно значущі цінності, гнучкість професійного мислення, знання, вміння, здатність до самореалізації (Н. Кузьміна, О. Лебедева, Л. Лук'янова, А. Маркова, М. Розов та ін.).

До структури суб'єктивних чинників, як справедливо вважає Н. Кузьміна, належать: тип спрямованості, рівень здібностей і компетентність, куди входять спеціально-педагогічна, методична, спеціально-психологічна, диференціально-психологічна, аутопсихологічна компетентність [2, с. 105].

На думку І. Зимньої, є три основних компонента цієї факторної структури: особистісний, індивідуальний (або індивідуально-педагогічний) і професійно-педагогічний. Останній компонент структури включає професійні знання та уміння. Отже, це професійна компетентність, що визначається за предметним підґрунтям тих наук, внесок яких в її формування вважається провідним (педагогіка, методика, соціальна та диференціальна психологія), та рівнем саморозвитку [1, с. 139].

Автор сформувала чотири групи, що входять у структуру суб'єктивних властивостей (якостей, характеристик, чинників):

1. Психофізіологічні (індивідні) властивості суб'єкта як передумови здійснення ним суб'єктної ролі, що виступають в якості задатків.

2. Здібності.

3. Особистісні властивості, котрі включають спрямованість.

4. Професійно-педагогічні та предметні знання й уміння як професійна компетентність у вузькому значенні [1, с. 140].

Структуру суб'єктивних властивостей вчителя А. Маркова розкриває через такі блоки характеристик:

1. Об'єктивні характеристики:

- професійні, психологічні, педагогічні знання;
- професійні уміння.

2. Суб'єктивні характеристики:

- професійні, психологічні позиції, установки;
- особистісні особливості [11, с. 8].

На думку науковця, професійно компетентною є «така праця вчителя, в якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, реалізується особистість учителя, в якій досягаються гарні результати у навченості та

вихованості школярів (ці сторони складають п'ять блоків професійної компетентності») [там само, с.8].

Отже, професійна компетентність – це інтеграція досвіду, теоретичних знань, практичних умінь та значущих для педагога особистісних якостей.

Аналіз сучасних наукових досліджень дозволяє стверджувати, що для формування компетентностей потрібно враховувати системний, гуманістичний, акмеологічний, андрагогічний, синергетичний підходи до соціально-педагогічних систем на адаптивній основі, а також провідні теорії, базові для нашого дослідження: теорія поетапного формування розумових дій (О. Леонтьєв, П. Гальперін, Н. Талізїна); розвиваючого навчання (Л. Виготський, Л. Занков, Д. Ельконін, Н. Менчинська, І. Якиманська, Є. Зеєр); особистісно зорієнтованого навчання (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Г. Балл, І. Бех, В. Давидов, І. Якиманська, В. Суриков, В. Рибалка); філософська (І. Зязюн, О. Киричук, В. Кремень).

Професіоналізм, професійна компетентність соціального педагога – це не тільки досягнення ним високих професійних результатів і продуктивності праці, а й особливий зміст аксіологічних структур особистості – системи психологічних установок, професійно-ціннісних орієнтацій, внутрішнє ставлення до праці.

Аналіз наукових праць дослідників І. Беха, О. Безпалько, Є. Бондаревської, Р. Вайноли, В. Гриньової, Р. Гуревича, І. Ісаєва, А. Коломієць, Н. Ничкало, В. Поліщук, В. Сластьонїна, Є. Шиянова та ін. показав зростання інтересу до питань, пов'язаних з професіоналізмом педагога, а саме: професійної спрямованості, професійної компетентності, професійних функцій, професійних якостей, професійних цінностей.

Глибокі соціальні й економічні зміни, що відбуваються нині в Україні, спонукають до реформування системи освіти, що має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності. Лише компетентна, самостійна і відповідальна, з чіткими громадянськими позиціями індивідуальність, тобто освічена, вихована людина здатна до оновлення суспільства, забезпечення державності України, розвитку її економіки та культури. Виховання такої людини доручено соціальним педагогам.

Серед основних підходів до функціонування системи професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності, Р. Вайнола називає такі: формування професійної культури студента, яка визначає соціальну, професійну і особистісно-моральну спрямованість; спрямування пізнання на формування цілісної соціально-позитивної позиції, розвиток творчої особистості та її соціальної спрямованості; побудова механізму засвоєння професійної діяльності в напрямі від «згорнутої» структури пізнання з подальшим її розгортанням через найбільш значущі елементи й побудову більш розгорнутих структур та новим узагальненням; забезпечення цілісності всього процесу становлення студента як професіонала, побудованого на ідеях модульного навчання, посилення практики в навчанні та самостійній роботі студента [4, с. 94].

Зміст соціальної роботи змінюється з динамікою життя, у нього включаються все нові аспекти, розширюються функції, завдання, модернізуються як структури, зміст і норми практичної соціальної роботи, так і система підготовки соціальних педагогів та соціальних працівників. При цьому незмінними в більшості країн залишається мета професійної освіти – підготовка професійно-компетентних фахівців.

Концепції професійної компетентності соціальних працівників/соціальних педагогів у більшості країн є різними за змістом. Одні з них акцентують увагу на теоретичному підході – набутті знань у галузі теорії соціальної роботи, інші – надають перевагу практичній діяльності, формуванню професійних умінь. Ми вважаємо, що ці концепції взаємодоповнюють одна іншу й поєднані спільною освітньою метою – сприяти підготовці професійно компетентних майбутніх фахівців соціальної сфери.

У науковій літературі немає єдиної думки щодо компонентів професійної компетентності соціальних працівників зарубіжних країн.

На думку А. Щеклеїної, до них належать: компетентність сприйняття, компетентність взаємодії, комунікативна компетентність і рефлексивна компетентність як складові професійної компетентності соціальних працівників; інтеграція інструментального, рефлексивного й соціального компонентів [12, с. 125].

Зарубіжні фахівці називають такі тенденції у формуванні професійної компетентності соціальних педагогів / соціальних працівників:

– необхідність інтеграції знань з різних наукових і навчальних дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери (соціальних працівників / соціальних педагогів);

– необхідність інтеграції теорії та практики [13, с. 12].

Отже, перед вітчизняними та зарубіжними педагогами стоїть непросте завдання – підготувати професійно-компетентних фахівців, які в майбутньому будуть працювати у соціальній сфері.

Визначення компетентності як володіння компетенціями і як якості людини, котра володіє всебічними знаннями в певній галузі, дозволяє визначити дослідникам коло компетенцій, якими має володіти майбутній фахівець, а на основі цього – рівень його компетентності.

Таблиця 1

Аналіз підходів щодо визначення компетентнісної структури професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога

Підхід	Сутність підходу
системний (В. Сластьонін, В. Тамарін);	утворення сукупності компетентностей, що становлять професійно-педагогічну культуру; організація процесу навчання, спрямованого на формування провідних компетентностей та ін.
індивідуальний (В. Наумчик, О. Савченко, Е. Шорт)	розгляд індивідуальних здібностей особистості та особливостей її інтелектуального й психомоторного функціонування
особистісно-орієнтований (І. Бех; Є. Бондаревська)	створення умов для безперервного розвитку й самовдосконалення того, кого навчають, на основі визнання й поваги прав кожної людини на унікальність і неповторність
інтегративний (С. Єлканов; О. Савченко; О. Савченко)	сприйняття природи окремої компетентностей як інтегративного утворення, а цілісної сукупності професійних компетентностей – як професійно-педагогічної культури
культурологічний (І. Ісаєв; В. Краєвський)	формування компетентностей відбувається в процесі інтеріоризації культурних цінностей, загальнолюдського змісту і створення нових цінностей
діяльнісний (В. Адольф; М. Коул, С. Скрибнер; В. Сластьонін)	позитивне спонукання до професійної діяльності; цілеспрямованість у самовихованні, бачення дитини як основної мети освітнього процесу; стиль діяльності вчителя, уміння спілкування; комплекс знань й умінь педагога, предметна діяльність у системі «вчитель-учень»
компетентнісний (А. Бермус І. Зимняя, В. Краєвський, Ю. Татур, А. Хуторський)	становлення ключових професійних компетентностей, об'єднаних моральною самосвідомістю та особистісними орієнтаціями

Підходи, що використовують науковці до визначення поняття «професійно-педагогічна культура», різні (див. табл. 1). До основних знаležать такі: системний (В. Сластьонін, В. Тамарін); індивідуальний (В. Наумчик, О. Савченко, Е. Шорт); особистісно орієнтований (Є. Бондаревська; І. Бех); інтегративний (С. Єлканов; О. Савченко, О. Савченко); культурологічний (І. Ісаєв; В. Краєвський); діяльнісний (В. Адольф; М. Коул, С. Скрибнер; В. Сластьонін); компетентнісний (В. Краєвський; А. Бермус; А. Хуторський; І. Зимняя; Ю. Татур).

Проблема професійної компетентності одержала свій розвиток в контексті різних досліджень педагогів і психологів: з позицій цілісності розвитку особистості та суспільства (Б. Ананьєв, В. Афанасьєв, М. Каган, Л. Коган та ін.), її діяльності (Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн та ін.), пізнавальної активності особистості (К. Абульханова-Славська, В. Афанасьєв та ін.), самореалізації (І. Кон, А. Петровський, В. Риндак та ін.), особливостей творчого розвитку (А. Лук, В. Моляко, Я. Пономарьов та ін.).

У своїх працях українські дослідники С. Архипова, А. Капська, О. Карпенко, Д. Годлевська розглядають формування професійної компетентності саме соціального педагога.

У монографії «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи» серед ключових компетентностей учнів, визначених українськими педагогами, названо такі: уміння вчитись; соціальна компетентність; загальнокультурна компетентність; здоров'язберігаюча компетентність; компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій; громадянська компетентність; підприємницька компетентність [7, с. 168].

Провідним завданням сучасної педагогічної науки і практики є оволодіння ключовими компетенціями. У свою чергу, професійні компетенції – це складові поліструктурного багатофункціонального соціально-психологічного феномена – професійної компетентності.

Дослідник Л. Волик розглядає професійну компетентність педагога як сукупність трьох компонентів: предметно-технологічного, психолого-педагогічного та загальнокультурного [5, с. 25]. Автор вважає, що професійна компетентність педагога включає такі складові:

- предметно-технологічна – сформованість технологічного знання, мислення, спрямованого на проектування моделей освітньої діяльності та їх практичної реалізації, гнучких технологічних умінь;

- психолого-педагогічна є відносно самостійною підсистемою в структурі професійної компетентності і містить: освіченість (загально-професійні знання – методики, дидактики, педагогічні технології); уміння (здатність використовувати наявні знання в педагогічній діяльності, в організації взаємодії в освітньому просторі); професійно-значущі якості особистості (рефлексивність, гнучкість, емпатійність, здатність до співпраці тощо);

- загальнокультурна передбачає сформованість загальної культури особистості [там само, с. 25].

У педагогічній науці поки що немає єдиного погляду на види компетентностей. А структуру професійної компетентності вчителя дослідники розглядають як єдність професійно-діяльнісного, комунікативного та особистісного компонентів.

Так, Н. Кузьміна до професійно-діяльнісного компонента відносить соціальну компетентність, А. Маркова – соціально-психологічну [1; 10].

Схарактеризуємо різні погляди науковців на спеціальну або предметну компетентність.

На думку, Н. Кузьміної, до неї належать:

- диференційно-психологічна компетентність (у галузі мотивів, здібностей, спрямованості учнів);

- спеціальна й професійна компетентність (у галузі дисципліни, що викладається);

- методична компетентність (у галузі формування знань та умінь учнів) [2].

У спеціальній компетентності А. Маркова виокремлює у спеціальній компетентності професійно-педагогічну [10].

До предметної (спеціальної) О. Лебедева відносить: психолого-педагогічну компетентність; професійну позицію вчителя; науково-теоретичну та методичну компетентності [9, с. 6].

Спеціальна компетентність поєднує в собі загальнопедагогічну, спеціальну та технологічну, – вважає С. Бурдинська [3, с. 4].

Усі вчені погоджуються, що до комунікативного компоненту професійної компетентності належить комунікативна компетентність. Проте її структуру вони тлумачать по-різному. Так, Н. Кузьміна вважає, що до неї належить соціально-психологічна компетентність у галузі процесів спілкування [8, с. 12].

Спільну позицію мають С. Бурдинська та А. Маркова, згідно з якою до комунікативного компонента професійної компетентності відноситься комунікативну компетентність [3; 10].

Проте, треба пам'ятати, що професійно-педагогічна культура майбутнього соціального педагога як система компетентностей (див. рис. 1.) має співвідноситися із загальною класифікацією професійних компетентностей педагога. Саме тому, її структура теж має містити професійно-діяльнісний, комунікативний та особистісний компоненти.

Професійно-педагогічна культура майбутнього соціального педагога є системою компетентностей, що за своїм складом й різноманіттям відповідає багатоаспектності його діяльності, складності виконуваних ролей та особливому соціальному завданню пізнання, трансляції й створення культури, підготовці нових поколінь до розв'язання глобальних проблем.

Рис. 1. Структура професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога з позиції компетентнісного підходу

Професійні компетентності майбутнього соціального педагога – це система професійно значущих якостей, знань, умінь і навичок, об'єднаних гуманно ціннісним ставленням до вихованців, індивідуалізовано творчим підходом до праці, постійною спрямованістю на особистісне й професійне вдосконалення. Сукупність певних компетентностей дозволяє соціальному педагогу виконувати свої професійні функції, успішно адаптуватися до постійно мінливих соціальних і педагогічних умов, досягати досягнення культури та робити свій внесок у її розвиток.

Література:

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология : [учебник для вузов] / И. А. Зимняя. - [изд. второе, доп., испр. и перераб.]. – М. : Логос, 2003. – С. 139–140.
2. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990. – 119 с.
3. Бурдынская С. П. Формирование профессионально-педагогической компетентности студентов колледжа в процессе изучения художественной литературы (на англоязычном материале) : автореф. дисс. ... на соискание научной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Бурдынская Светлана Петровна. – СПб., 2006. – 19 с.
4. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Вайнола Рената Хейкіївна. – Київ, 2008. – 542 с.
5. Волик Л. Анімаційна компетентність як показник теоретичної та практичної готовності майбутніх педагогів до анімаційної діяльності [Текст] / Л. Волик // Педагогіка і психологія професійної освіти. Науково-методичний журнал. – 2009. – № 4. – С. 124–132.
6. Зимняя И. А. Педагогическая психология : [учебник для вузов] / И. А. Зимняя / [Изд. второе, доп., испр. и перераб.] – М. : Логос, 2003. – С. 139–140.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : [Бібліотека з освітньої політики] / [Під заг. ред. О. В. Овчарук.]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
8. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990. – 119 с.
9. Лебедева О. В. Развитие методической компетентности учителя как средство повышения эффективности учебного процесса в общеобразовательной школе : автореф. дисс. на соискание научной степени кан. пед. наук : спец. 13.00.01 / Лебедева Ольга Васильевна. – Нижний Новгород, 2007. – 24 с.
10. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессиональности учителя [Текст] / А. К. Маркова. // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 56–63.
11. Маркова А. К. Психология труда учителя: книга для учителя / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
12. Щеклеина А. В. Педагогические условия взаимодействия субъектов социальной работы в зарубежном опыте : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Щеклеина Алла Владимировна. – Москва, 1999. – 165 с.
13. NASW Standards for the Classification of Social Work Practice: policy statement 4. – N.Y. Washington, NASW, 1991. – P. 12–29.

Професійні компетентності майбутнього соціального педагога – це система професійно значущих якостей, знань, умінь і навичок, об'єднаних гуманно ціннісним ставленням до вихованців, індивідуалізовано творчим підходом до праці, постійною спрямованістю на особистісне й професійне вдосконалення. У статті розкрито класифікації професійних компетентностей і розглянута можливість структурування професійно-педагогічної культури майбутнього соціального педагога через систему компетентностей.

Ключові слова: компетентність, професійно-педагогічна культура, майбутній соціальний педагог.

Профессиональные компетентности будущего социального педагога - это система профессионально значимых качеств, знаний, умений и навыков, объединенных гуманно ценностным отношением к воспитанникам, индивидуализировано творческим подходом к работе, постоянной направленностью на личностное и профессиональное совершенствование. В статье раскрыты классификации профессиональных компетенций и рассмотрена возможность структурирования профессионально-педагогической культуры будущего социального педагога через систему компетенций.

Ключевые слова: компетентность, профессионально-педагогическая культура, будущий социальный педагог.

Professional competences of prospective social pedagogues form a system of professionally important qualities, knowledge, skills and habits combined according to the humane values approach to pupils, the individualized creative approach to work and steady focus on their personal and professional development. The article presents the classifications of professional competences and the possibility to structure professional pedagogical culture of prospective social pedagogues through the system of competences.

Keywords: competence, professional pedagogical culture, prospective social pedagogues.